

РИМСКИ БРОНЗОВ ШЛЕМ И ФИГУРА НА ЛЪВ ОТ ФОНДА НА НИМ

Гавраил Лазов

През пролетта на 1983 г. в НИМ постъпи фрагментиран бронзов шлем с релефна украса и обемно изображение на лъв.¹ По данни на приносителя, фрагментите са били намерени при изхвърляне на пръст от изкоп на неуточнен равен терен в Силистренско. През 1991 г. след продължителен процес на консервация и частична реставрация във ВИИИ “Н. Павлович” под ръководството на доц. В. Инкова, находката беше върната в НИМ. В момента тя може да се види в изложбата “Непоказани богатства от фондовете” на НИМ.

Въпреки че шлемът не е запазен изцяло и постъпилите фрагменти бяха от еднакъв материал и с еднотипни корозионни продукти, в хода на консервационно- реставрационните дейности беше установено, че на лице са два различни предмета- част от шлем и фигура на лъв.

Шлемът (Обр. 1) е изработен от тънка ламарина с дебелина от 0,7 до 1 мм. Съставът предстои да бъде анализиран прецизно, но е с характеристиките на медна сплав- т.н. алфа мессинг. Запазена е тилната част на шлема. Липсва изцяло челното поле, заедно с част от страничните предпазители. Те са като отрязани по една наклонена и леко дъговидна линия от двете стра-

ни на тилната част. В долния си край достигат до хоризонталната плоска лента в основата на шлема. Лентата е запазена частично- липсва средната и част. Ръбът на лентата също липсва и това не дава възможност да бъде определена нейната ширина. В двата края на лентата са пробити два неправилни отвора с малък диаметър. При шлемовете с подобна конструкция те са три или повече и при разглеждания шлем са попадали в липсващата сега част. Предназначени са били за закрепване на по-широк допълнителен предпазен елемент, най-често изработен от дебела кожа.

Запазената калота на шлема има формата на издължена полусфера. От външната страна има три надлъжни кухи гребена. (Обр. 2) Централният е с най-големи размери. Той има почти правоъгълно напречно сечение и започва малко над запазения преден ръб на шлема. Двата странични гребена имат трапецовидно сечение – по-широки са в основата. И трите гребена се стесняват към задния си край.

Гребените имат украса в нисък релеф, която представя редици от пера. При средния гребен редиците от пера са на две нива. Самите пера са симетрични, разделени с вертикални жлебове едно от друго, леко заоблени

Обр. 1. Страничен изглед на шлема след консервация и частична реставрация

Обр. 2. Задната страна на шлема

горе. В средата по дължина е представена като силно издължен триъгълник плътната част, а с гъсти наклонени връзани линии-пуха. В основата на гребените има релефен бордюр с коси насечки или шнуровиден орнамент, а до него – линия от малки щемпелувани кръгчета.

Самият шлем има релефна украса. Под страничните гребени на запазената тилна част (калотата) е разположена по една фигура на скачащ лъв. Главата на лъва с буйна грива оформя челната страна на всеки страничен гребен. Гривата и краят на опашката са оформени с дълбоки вълнообразни връзвания, а козината е обозначена с успоредни линии от много малки насечки и точки. Под лъвските фигури долу е представено по едно митологично морско чудовище. То има дълго спирално извито тяло с опашка на риба, която достига до задните лъвски лапи. Протомето на чудовището е с предадена схематично във висок релеф глава на пантера, която опира в долния край на страничния гребен. Идентификацията се подкрепя както от характерната за този звяр украса от петна, предадени тук с редици от щемпелувани кръгчета, така и от приетото и при други шлемове с подобни изображения наименование Морска пантера. В основата на централния гребен е представена схематично релефна женска глава насреща. Липсват характеристики за точното интерпретиране на изображението, но при други шлемове е представена глава на горгоната Медуза. Украсата на шлема е ограничена от бордюр, съставен от ивица и по-тесен релефен ръб, по-

крити с коси насечки, между линии от щемпелувани кръгчета. Долните външни ъгли на бордюра са срязани в неустановен период на битуване на шлема по посочената по-горе наклонена леко дъговидна линия.

Размерите на запазената част от шлема съответстват на тези на реален воински шлем. Максималната височина на калотата отпред е 19 см, а до върха на гребена в тази точка – 25 см. Максималната ширина на шлема е 20 см. В основата тя е 16 см, а при тилната хоризонтална пластина – 17,3 см. Запазената дълбочина е 18 см.

Детайлите и релефната украса са съобразени с размерите на шлема. Централният гребен в челната си част е висок 6 см и широк 3,2 см, като в основата се стеснява до 1,2 см. Страничните гребени са високи 2 см и широки от 1,8 до 0,4 см. Релефната женска глава в основата на централния гребен е с размери 3,2 x 3,2 см, като максималната височина на релефа е 2,2 см, докато главите на морските чудовища са 1,6 x 1,6 см с височина на релефа 1,7 см.

Изработването на украсата е осъществено с матрици, след което детайлите са дообработвани с инструменти. При оформянето на гребените са добавяни допълнителни ленти, които са припоявани.

Шлемовете от разглеждания тип са познати в литературата като спортни² или парадни³. В тези случаи се съпоставя дебелината на пластината, от която са изработени шлемовете. Тя е значително по-тънка от тази на бойните шлемове. Парадните шлемове са използвани при специализирани демон-

страции на бойни умения от кавалерията, известни като *hippika gymnasia*, описани детайлно във втората част труда на Ариан „Арс Тактика”.⁴ Този труд е бил подготвен по нареждане на император Хадриан през 136 г.

Шлемовете, използвани при демонстрациите били две основни групи – с маска и без маска. Шлем-маска с идентична конструкция на калотата е този от района на античния Дуросторум, открит при Остров, Румъния⁵. Той също има три гребена, но горната им част е силно повредена. Разликата е в украсата, като в основата на централния гребен е представена във висок релеф глава на глиган. Под страничните гребени има по една релефна фигура на скачащ лъв, но тя е по-малка, което е дало възможност схемата да бъде обогатена с фигура на крилата Виктория, която държи венец и палмова клонка от едната страна и на Минерва от другата. В долния край на страничните полета вместо морска пантера е представен сфинкс. Този шлем има маска, с релефно представени коси и отвор отпред, който остава открит само очите, носа и устата. Отворът, с форма на трилистник, е бил затварян при нужда с трета част, представляваща средната част от лицето, ограничена от линията над веждите по скулите до основата на долната устна. Такъв шлем-маска е известен от Пфрондорф, Германия.⁶ Посочената трета част на шлем-маска е известна с примери от Германия – Майнц и Вайсенбург, като и от района на Вуковар в бивша Югославия.⁷ От района на Силистра – Дуросторум произхожда и друг бронзов шлем-маска, от който е запазена само

тилната част.⁸ Този шлем има един гребен, украсен отпред с обемна глава на орел. Последният шлем е най-близък по форма, сюжет и стил на украсата със съхраняван в музея на замъка в Норич, Англия.⁹ Той е открит през 1947 г. в р. Уенсъм, където през 1950 г. е открита друга – лицева част от шлем-маска. Тя е от описаните по-горе, които са триделни и имат донълнителна част, предпазваща само очите, носа и устните.¹⁰ Добре съхранена тилна част на шлем-маска с един гребен и релефна странична украса е открит през 1975 г. във викус, северно от кастела Абусина, при днешния Айнинг, Германия.¹¹ Добре очертаната връзка с лицевата част на този тип шлемове се отличава от разлеждания шлем от НИМ. При тилната част на шлема от Айнинг липсва дъговидната извивка, очертана с релефна линия и отделща релефната украса от частта, която покрива ухото на воина. Такава извивка се вижда добре при шлем, открит през 1974-75 г. във викуса на римския кастел Ициниакум при Тайленхофен, Германия.¹² Шлемът е с три гребена, които са оформени като тези на шлема от НИМ. Разликата е че, средният гребен на шлема от Тайленхофен завършва отпред с обемна фигура на стоящ орел. Украсата на двата странични гребена е от скачащи лъвове, съответстващи по големина и в стилово отношение на тези, украсяващи шлема от НИМ. Вместо морско чудовище, в украсата на шлема от Тайленхофен са включени две змии. Украсата тук е обогатена с гравирани триделни листа. Тук е запазена и челната част, украсена с гравирани изображения на

Марс, Виктория между релефни глави на горгоната Медуза. При връзката на основата на челната част с арковидния ръб на надушната част има отвор за закрепване на подвижен страничен предпазител (набузник). Страничните предпазители са украсени с фигура на изправен орел с венец в клоната.

Шлемът от Тайленхофен е един от най-богато украсените варианти на кавалерийските парадни шлемове и в значителна степен илюстрира възможният вид на шлема от НИМ. Това се проследява при съпоставката на двата шлема по крайната долна дъговидна линия на шлема от НИМ. Тилните части над тази линия са почти идентични. Тези шлемове са определяни като варианти на атическия¹³ или псевдоатическия¹⁴, като Г. Вауриги отнася към типа Вайлер /Гисбъроу, докато М. Юнkelман – към типа Коленц-Бубенхайм/Вайлер.¹⁵

Шлемът от Тайленхофен се датира във втората половина на 2 в. сл. Хр. Към същото време се отнася и шлемът с три гребена от Остров. Това дава основание шлемът от НИМ също да се датира във втората половина на 2 в.

Както беше посочено по-горе, заедно с фрагментите от шлема постъпи и фигура на лъв (Обр. 3). Звярът е представен със свити задни и изнесени предни лапи. Тя е изработена с помощта на матрици. Оформена е във висок релеф, отворена отдолу. При детайлите има известен схематизъм – предните горни зъби са оформени като врязани триъгълници, а страничните като редица от точки. Издаденият между предните зъби език е непропорционално тънък. Фигурата е дълга

22,3 см, широка 8 см и висока 13 см. Дебелината на металния лист е 0,7 см. Въпреки дъговидната извивка на основата (с височина 1,9 см) и размерите, които теоретично даваха възможност лъвската фигура да бъде свързана с украсата на шлема, след извършената консервация и частична реставрация, се оказа, че фигурата на лъва и шлема са изработени като отделни предмети. В техническите характеристики и стиловите особености на тези предмети има голямо сходство. Това се проследява най-категорично в обемното оформяне на кичурите на лъвската грива, представянето на оребвяването на животното и ситните насечки, разположени в успоредни линии, които обозначават козината. Това насочва към близко по време изработване и използване, което предполага датиране във втората половина на 2 в.

Съществен въпрос е използването на лъвската фигура. Тя не би могла да се използва самостоятелно във вида, в който е открита. По всяка вероятност е била прикрепена към заоблена основа, която е прикривала долната кухина. При описанието на демонстративните сражения, в които са използвани парадните въоръжения, се споменава за щандарти на “противниковата” кавалерия.¹⁶ Скитите, например, имали щандарт с форма на дракон. Такъв щандарт – глава на дракон с дължина 30 см – е открит през 1967 г. в канабе на римски кастил при Нидербибер, Германия.¹⁷ Датира се в първата половина на 3 в. Споменават се и изображения на животни (бик, кози, овен, лъв).¹⁸ Това дава възможност и лъвската фигура от НИМ да е била използвана като щандарт.¹⁹

Обр. 3. Фигурата на лъв отстрани

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Приет с Временна разписка № 1234/ 18.03.1983 г., Протокол № 6/ 28.03.1983 г. с инв.№ 2006i.
- ² H.Russel – Robinson. The Armour of Imperial Rome. Thetford, 1975, p.109.
- ³ J. Garbsch. Romische Paraderustungen. Munchen, 1978, S. 4 f.
- ⁴ Arrian. Tactica, p. 33-34.
- ⁵ A. Radulescu. Elmi bronzei din Ostrov, in: Dacia NS 7, 538 ff. Abb. 3-7.
- ⁶ H.Russel – Robinson. Op. cit., 126 f. Taf. 367- 369.
- ⁷ J.Garbsch. Op. cit. S. 71-72, Taf. 26, 1- 4.
- ⁸ П. Георгиев, И.Бъчваров. Римски бронзов шлем от колекцията на окръжния исторически музей, Силистра, Археология, с. 18- 24, Обр. 1-3.
Пак там, с. 21.
- ⁹ J.Garbsch. Op. cit. S. 74, Taf.30, 1, 2.
- ¹⁰ Пак там, с.45, Табл. 1, 2.
- ¹¹ Пак там, с.45, Табл. 1, 2.
- ¹² H.Klumbach – L. Wamser. Ein Neufund zweier ausergewöhnlicher Helme der romischen Kaiserzeit aus Theilenhofen, in: Jahresber. d. Bayer. Bodendenkmalpflege 17-18, 1976-77, 41 ff.

- ¹³ G. Waurick, Romische Helme, in: A. Bottini [Mitverf.], Antike Helme, Mainz, 1988,S.341- 345
- ¹⁴ J.Garbsch. Op. cit. S 7, F 1.
- ¹⁵ M. Junkelmann.Die Reiter Roms III. Zubehör, Reitweise, Bewaffnung. M R 1992, Abb.145.
- ¹⁶ Arrian. Op.cit. p.34.
- ¹⁷ J.Garbsch. Op. cit. S. 88,Taf. 48,-3, T1.
- ¹⁸ Пак там, с. 14.
- ¹⁹ ВНИМАНИЕ КЪМ ТАКОВА ТЪЛКОВАНИЕ МИ БЕ ОБЪРНАТО ОТ СТ.Н.С. В.ПОПОВА, ЗА КОЕТО ИЗПОЛЗВАМ СЛУЧАЯ ДА И ИЗКАЖА ТУК МОЯТА БЛАГОДАРНОСТ.

BRONZE ROMAN HELMET AND FIGURINE OF A LION
FROM THE COLLECTIONS OF THE NATIONAL MUSEUM OF HISTORY

Gavrail Lazov

Summary

A bronze Roman helmet and a figurine of a lion entered the collections of the National Museum of History in 1983. They were both in fragmentary condition and were a chance find during digging in flat terrain in the region of Silistra, Northeast Bulgaria. It was found after conservation and partial restoration at the Chair of Conservation and Restoration of the National Academy of Fine and Applied Arts under the supervision of Prof. V. Inkova that the fragments belong to two different objects made of thin copper alloy sheet. The first one is the rear part of a ceremonial cavalry helmet. It has three crests with incised and relief decoration that consists of rows of feathers and figures jumping lions, sea panthers and head of Medusa. The well-preserved exemplar of a richly adorned helmet from the *vicus* at the Iciniacum (Theilenhofen) castle in Germany presents its closest parallel. It belongs to the group of the Pseudo-Attic helmets and is of the Coblenz – Boubenheim/Weiler type. It is dated to the second half of the 2nd century AD. The hollow figurine of a lion dates from the same period of time and is made with the help of stamp-anvils and was additionally worked by means of different tools. It is part of a standard. Both helmet and standard were used at demonstration marshal games and during parades of the supplementary Roman cavalry.